

Микола ГАЛІВ

УКРАЇНСЬКЕ І ПОЛЬСЬКЕ НАРОДНЕ ШКІЛЬНИЦТВО НА ДРОГОБИЧЧИНІ В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944): ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Порівняно українське і польське народне (початкове) шкільництво, яке діяло в роки німецької окупації на теренах Дрогобицької округи дистрикту “Галичина”. Зіставлено розміри української і польської шкільної мережі, чисельність, кваліфікаційний рівень та матеріальне забезпечення педагогічних кадрів, кількість учнів-поляків та українців, фінансування шкіл.

Ключові слова: українська і польська громади, народне (початкове) шкільництво, вчителі, учні, нацистська окупація, Дрогобиччина.

Mykola HALIV

THE UKRAINIAN AND POLISH PEOPLE’S SCHOOLS OF DROHOBYCH REGION IN GERMAN OCCUPATION PERIOD (1941–1944): THE COMPARATIVE ANALYSIS

The Ukrainian and Polish people’s (primary) schools that operated in the years of German occupation on the territory of Drohobych region of district “Galicia” are compared in the article. The author compares the sizes of Ukrainian and Polish school network, quantity, professional level and financing of pedagogical staff numbers of Polish and Ukrainian pupils, financing of schools.

Key words: Ukrainian and Polish societies, people’s (primary) schools, teachers, pupils, Nazi occupation, Drohobych region.

На сьогодні помітним є зростання суспільного та наукового інтересу до складних, часто суперечливих подій Другої світової війни. Історики намагаються об’єктивно, різнобічно і глибоко висвітлити різноманітні аспекти цієї проблеми, зокрема, значну увагу приділяють умовам життя українського суспільства в період гітлерівської окупації (1941–1944). Помітне місце в їх наукових пошуках займає дослідження системи освіти (мережа шкіл, вчителі, учні тощо) різних окупованих регіонів України¹. Так, шкільництву західноукраїнського регіону років окупації

¹ Див., зокрема: Гінда В. Освіта в роки німецької окупації у генеральному окрузі “Житомир” 1941–1944 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец.

присвячені дослідження Н. Антонюк, О. Луцького, Г. Стефанюк, М. Галіва². Однак у них здебільшого висвітлюється становище української школи. Діяльність же польського шкільництва в роки Другої світової війни розглянуто, зокрема, у працях польських учених Г. Грицюка, Й. Красуського, Є. Круля, П. Маєвського, П. Матусяка, Й. Свєбоди³. У них нерідко можна натрапити на закиди щодо “фаворитизації гітлерівцями русинів”, а відтак прямі чи латентні докори українцям у співпраці з нацистами передовсім на теренах Галичини. Не зовсім погоджуючись з подібними оцінками, ми вирішили порівняти стан українського та польського народного (початкового) шкільництва періоду окупації. При цьому не враховуватимемо середні (гімназії) та фахові навчальні заклади, оскільки щодо перших застосувати компаративістичний підхід буде неможливо (гімназії існували лише українські, та й тих небагато, а середня освіта для дітей-поляків була доступна тільки в підпільному варіанті – “таємне навчання” в “таємних комплетах”), а фахове шкільництво – надто об’ємне і потребує окремого вивчення. Географічні межі дослідження обмежимо теренами Дрогобицької округи дистрикту “Галичина”, що складалася з 2 міст (Дрогобич і Борислав) та 85 сіл і присілків, без матеріалів із Самбірщини, яку восени 1943 р.

07.00.01 “Історія України” / В. Гінда. – Черкаси, 2007. – 20 с.; Добров П., Бистра М. Система освіти в Донбасі у роки Великої Вітчизняної війни / П. Добров, М. Бистра. – Донецьк, 2006. – 273 с.; Задорожна Л. Стан шкільної освіти в період німецької окупації 1941–1943 рр. (на прикладі Дінпропетровська) / Л. Задорожна // Історія в школі. – 2001. – № 11–12. – С. 23–29; Jerabek B. Das schulwesen und die schulpolitik im Reichskommissariat Ukraine 1941–1944. Im Lichte deutscher Dokumente / B. Jerabek. – München, 1991. – 240 s.

² Антонюк Н. Українське культурне життя в Генеральній Губернії (1939–1944 роки) / Н. Антонюк. – Львів, 1997. – 232 с.; Луцький О. Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941–1944 рр. / О. Луцький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1997. – Вип. 3–4. – С. 192–217; Стефанюк Г. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941–1944 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Г. Стефанюк. – Івано-Франківськ, 2004. – 215 с.; Галів М. Українське шкільництво в дистрикті “Галиція” (1941–1944 рр.) / М. Галів // Людинознавчі студії. Вип. 9: Педагогіка. – Дрогобич, 2004. – С. 135–147; Його ж. Українське шкільництво на Дрогобиччині в час німецької окупації 1941–1944 рр. / М. Галів // Літопис Бойківщини. – 2010. – Ч. 279 (90). – С. 65–71.

³ Hryciuk G. Polacy w Małopolsce Wshodniej wobec okupacji niemieckiej. Przyczynek do prób wprowadzenia “elastycznego kursu” w Dystrykcie Galijskim w latach 1943–1944 / G. Hryciuk // Acta Universitatis Wratislaviensis: Historia, CXVI: Polska – Kresy – Polacy. Studia Historyczne. – Wrocław, 1994. – S. 307–316; Krasuski J. Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945 / J. Krasuski. – Warszawa, 1977. – 411 s.; Król E.C. Polityka hitlerowska wobec szkolnictwa polskiego na terenie Generalnej guberni (1939–1945) / E. C. Król. – Warszawa, 1979. – 243 s.; Majewski P. Wojna i kultura: instytucje kultury polskiej w okupacyjnych realiach Generalnego Gubernatorstwa 1939–1945 / P. Majewski. – Warszawa, 2005. – 431 s.; Matusak P. Edukacja i kultura Polski Podziemnej 1939–1945 / P. Matusak. – Siedlce, 1997. – 562 s.; Świeboda J. Zarys historii tajnej oświaty w latach okupacji hitlerowskiej w powiecie przemyskim / J. Świeboda // Rocznik komisji nauk pedagogicznych PAN. T. 19: Materiały do dziejów oświaty w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1945) na terenie podziemnego okręgu szkolnego krakowskiego. – 1976. – Cz. 10. – S. 183–193.

було приєднано до Дрогобицького окружного староства. Таке вузькокраєзнавче окреслення, на нашу думку, дасть змогу більш детально, прискіпливо і конкретно здійснити порівняльний аналіз українського та польського початкового шкільництва, а відтак сприятиме об'єктивності дослідження.

Становище українського та польського народного шкільництва порівнюватимемо за такими складовими: 1) шкільна мережа; 2) педагогічні кадри; 3) учнівський контингент; 4) рівень матеріального забезпечення шкіл.

Шкільна мережа у Дрогобицькій окрузі не відзначалася щільністю. Для прикладу, в Самбірській окрузі, в якій мешкала 177 341 особа (на 15.09.1942 р.⁴), діяло 240 народних шкіл з українською, польською та німецькою мовами навчання (у 1942/43 н. р.). Тож одна школа в середньому припадала на 739 осіб. Натомість на Дрогобиччині в той час функціонувало 109 українських, польських та німецьких початкових шкіл. Оскільки в окрузі мешкало 184 201 особа, то в одній початковій школі в середньому навчалася 1 689 осіб. Це пояснюється існуванням у територіально невеликій Дрогобицькій окрузі меншої кількості сільських населених пунктів, які, проте, відзначалися чисельністю населення.

Українські народні школи, звісно ж, чисельно переважали. На жовтень 1941 р. у Дрогобицькій окрузі діяло 87 українських народних шкіл, з них семикласних – 18 (20,7%), шестикласних – 6 (6,9%), п'ятикласних – 11 (12,6%), чотирикласних – 12 (13,8%), трикласних – 6 (6,9%), двокласних – 14 (16,1%), однокласних – 20 (23%)⁵. Перший навчальний рік під німецькою окупацією розпочали 27 польських шкіл: 3 у Дрогобичі (№ 4, 5, 6), 7 у Бориславі (№ 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12), по 1 в селах Східниця, Трускавець, Волоща, Зади, Майдан, Летня, Меденичі, Польміновичі, Потік, Підбуж, Липовець, Рихтичі, Хатки, Солоньсько, Старе Село, Вацевичі, Стебник⁶.

Кількість і українських, і польських шкіл в умовах окупації поступово зменшувалася. Уже після першого навчального року німецькі чиновники вирішили закрити 3 українські школи в гірських селах Дрогобицької округи, які майже ніхто не відвідував⁷. Однак, зрештою, припинили діяльність не 3, а 5 шкіл (5,7%). У звіті німецьких шкільних чиновників від 22 липня 1942 р. зазначалося, що у Дрогобицькій окрузі є 82 українські школи з 391 основними і 43 паралельними класами⁸. Подібна доля не оминула й польське народне шкільництво. Наприкінці 1941/42 н. р. було закрито польську школу в с. Нейдорф (Польміновичі)⁹. На липень 1942 р. у Дрогобицькій окрузі залишилося 25 польських шкіл¹⁰, а в документах крейшшульрата від 27 березня 1943 р.

⁴ Населення області Галичина по староствам // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 263 (387). – 18 листопада. – С. 4.

⁵ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 56–65 зв.; Спр. 3. – Арк. 21–22.

⁶ Там само. – Спр. 3. – Арк. 20.

⁷ Там само. – Спр. 90. – Арк. 90 зв.

⁸ Там само. – Арк. 90.

⁹ Там само. – Арк. 91; Mazur M. Neudorf – Polminowice. Współżycie narodowości na ziemi drohobyckiej / M. Mazur. – Warszawa; Poznań, 1998. – S. 159.

¹⁰ ДАЛО. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 87.

йшлося про діяльність лише 23 шкіл з польською мовою навчання. З них семикласних шкіл налічувалося 6 (26,1 %), шестикласних – 1 (4,35 %), п'ятикласних – 2 (8,7 %), чотирикласних – 2 (8,7 %), двокласних – 3 (13,05 %), однокласних – 9 (39,1 %) ¹¹. Так, було закрито 4 з 27-ми польських шкіл (14,8 %). Причини їх закриття полягали не лише в невеликій кількості учнів, низькій фриквенції, але й у перетвореннях на німецькі навчальні заклади з огляду на “появу” серед поляків фольксдойчів, для дітей яких окупаційні власті швидко “відкрили” школи з німецькою мовою навчання (наприклад, у Нейдорфі). Зауважимо, що закриття польських шкіл, мабуть, не варто розцінювати як підступні дії нацистів проти поляків. У цілому, в галицькому дистрикті, за даними польського дослідника Е. Круля, кількість польських народних шкіл зросла з 720 у 1941 до 868 у 1942 рр. ¹².

Загалом, співвідношення кількості українських і польських шкіл із кількістю українського та польського населення у Дрогобицькій окрузі було дещо на користь українців. У середньому на одну українську школу припадало 1 580 українців, а на одну польську – 1 682 поляки (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення кількості національних початкових шкіл із чисельністю української та польської громад Дрогобицької округи (1942–1943)

Громади	Чисельність на 15.09.1942 р.*	Шкіл на 1942/43 н. р.	Середня кількість представників нац. громади, на яких припадає 1 школа
українська	129528	82	1580
польська	38697	23	1682

* статистичні дані наведені відповідно до: Населення області Галичина по староствам // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 263(387). – 18 листопада. – С. 4.

Педагогічні кадри українських та польських народних шкіл періоду окупації формувалися на основі кваліфікованих учителів, які мали педагогічну освіту та досвід роботи у школах Австро-Угорщини, міжвоєнної Польщі, СРСР, а також некваліфікованих педагогів без досвіду й подекуди без педагогічної освіти. Як відзначає Н. Антонюк, у радянські часи шкільна влада заповнювала вчительські посади людьми різних професій без педагогічної освіти, частково вчителями зі східних земель, а решту – підготовленими на короткотривалих курсах “педагогами”. Німецькі шкільні власті не визнали педагогічної кваліфікації таких учителів. Натомість, щоб відкрити народні школи, дозволено брати всіх, хто закінчив хоча б польську гімназію з т. зв. малою матурою (шість класів гімназії давнього типу, восьмий клас радянської середньої школи і більше) або тих, хто закінчили три роки вчительської семінарії.

¹¹ ДАЛО. – Спр. 2. – Арк. 51–55.

¹² Król E. C. Polityka hitlerowska... – S. 139.

Усі вони вважалися “допоміжними вчителями”¹³. Але й такі кроки не дали бажаного результату – нестача педкадрів відчувалася впродовж всієї німецької окупації.

На кінець 1941/42 н. р. у 87 українських школах Дрогобицької округи працювало 273 учителі¹⁴. Попри те, що улітку 1942 р. було закрито 5 українських початкових шкіл, кількість вчителів не зменшилася й на 27 березня 1943 р. становила 274 особи¹⁵. Беручи до уваги тезу, що в початкових школах на один клас повинен припадати принаймні один учитель, повністю укомплектованими педкадрами треба вважати школи в Доброгостові, Уличному, Підбужі, Губичах, Кропивнику Новому, Трускавці, Тинові, Гаях Вижніх, Дерезичах, Болахівцях, Волі Якубовій, Раневичах, Станілі, Михайлевичах, Почасевичах, Винниках, Лужку Долішньому та майже всі однокласні школи. Однак учителів бракувало у 3-х школах с. Орів (працювало 9 вчителів на усі заклади), семикласній школі с. Східниця (4 учителів), семикласній школі с. Ластівки (2 учителів), шестикласній школі с. Летня (4 учителів), семикласній школі с. Стебник (5 учителів), семикласній школі с. Нагусевичі (5 учителів), п’ятикласній школі с. Залокоть (2 учителі) тощо. Загалом, за нашими підрахунками, на 340 класів українських шкіл Дрогобицької округи в той час не вистачало щонайменше 66 вчителів.

Польське шкільництво щодо педкадрів переживало майже ті ж проблеми, що й українське, однак дещо меншою мірою. Забезпечення шкіл педагогами було кращим. На 17 листопада 1941 р. у 27 школах працювали 85 педагогів¹⁶. Протягом першого навчального року відбулося зростання педагогічного складу польських шкіл: на 22 липня 1942 р. там працював 101 учитель, навчаючи 4 462 учнів¹⁷. Так на одного вчителя припадало 44 учня (в українських школах – це співвідношення становило 1 вчитель на 70 дітей). На березень 1943 р. у польських школах Дрогобицької округи працювало 86 учителів¹⁸, найбільше у школах Борислава – 37, Дрогобича – 22, села Рихтичі (разом із Хатками) – 8 осіб¹⁹. Зауважимо, що не всі вчителі польських шкіл за національністю були поляками. Зокрема, у 3-х польських народних школах Дрогобича працювали українці Олександр Рабій, Михайло Дворян, Микола Байрак, Ольга Білас, Марія Дуцяк, Василь Іваненко²⁰.

Характеризуючи освітньо-кваліфікаційний рівень українських і польських вчителів, відзначимо, що польські школи загалом були укомплектовані кадрами, які обов’язково мали вчительську освіту на рівні як мінімум семінарії-лицею. За даними Дрогобицького шульамту (27.03.1943 р.), усі педагогічні працівники польських шкіл мали повну вчительську кваліфікацію, тож допоміжних учителів не було. У той же час в українських народних школах Дрогобицької округи працювало 15 допоміжних

¹³ Антонюк Н. Українське культурне життя... – С. 41.

¹⁴ ДАЛО. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 87.

¹⁵ Там само. – Спр. 2. – Арк. 56–65 зв.

¹⁶ Там само. – Спр. 3. – Арк. 16–17.

¹⁷ Там само. – Спр. 90. – Арк. 91.

¹⁸ Там само. – Спр. 2. – Арк. 51–55.

¹⁹ Там само. – Арк. 80–80 зв.

²⁰ Там само. – Спр. 3. – Арк. 16–17.

учителів (5,5 %). Порівняно незначним був і стаж роботи більшості українських вчителів. Серед педагогів-поляків тільки один (Гжегож Оришак із Борислава) на початок 1943 р. працював у школі лише рік, інші – від 4 до 37 років (47 % учителів польських шкіл мали понад 20-річний досвід роботи). На початок 1943 р. 142 з 274 вчителів-українців (51,8 %) працювали ще до 31 серпня 1939 р. Понад 20-річний педагогічний досвід мали лише 44 (16 %) українських педагогів, решта ж працювали в освітній сфері у середньому 4–5 років²¹. Такий стан був зумовлений дискримінаційною освітньою політикою більшості міжвоєнних польських урядів щодо українського шкільництва в цілому та учителів-українців зокрема.

Необхідно наголосити, що чимало професійних вчителів не бажали працювати у школах, обираючи інші сфери діяльності, зокрема кооперацію. Причиною цього було важке матеріальне становище педагогів. Власне, матеріальне забезпечення звичайного вчителя складалося з оплати праці (грошима та харчовими карточками), забезпечення земельними наділами (в селах) і помешканнями (в селах та містах), продовольчої та грошової допомоги з боку Українського та Польського окружних (допомогових) комітетів.

Визначаючи заробітну плату, німецькі власті передовсім орієнтувалися на розмір платні, яку отримував учитель до 31 серпня 1939 р. З огляду на це, в дещо кращому становищі опинилися польські вчителі. З цього приводу газета “Стрийські вісті” (19.02.1942) писала: “Також і під оглядом розміру платні польські вчителі стоять краще ніж українські, бо за Польщі українських вчителів кривджено, а німецька влада визнає платні до 31.8.39 р.”²². Так, відновлювалася довоєнна оплата праці вчителів державних шкіл (“етатових” – штатних та “провізоричних” – учителів-практикантів) відповідно посадових груп за т. зв. системою РВО (Polnische Besoldungordnung – Польські правила платні). Згідно з нею, вчителі, що належали до найнижчої, XII групи, щомісяця могли отримувати 100 зл., до XI групи – 170 зл., до X групи – 200 зл., до IX групи – 255 зл., до VIII групи – 315 зл., до VII групи – 380 зл., до VI групи – 500 зл. Належність до найвищої, V групи, давала право на оплату в 770 зл., але в усьому галицькому дистрикті посадовців такої групи не було навіть серед учителів-поляків²³.

Більшість педагогів не потрапляли до груп шкали РВО, оскільки: а) мали незначний стаж роботи у сфері освіти (це передовсім стосувалося українців); б) до війни працювали на контрактній основі (приватні вчителі); в) працювали до війни, але в освітніх закладах інших країн (СРСР, Румунії, Чехословаччини). Тож для них з 1943 р. запроваджено німецьку тарифікаційну шкалу ТО-I (Tarifordnung), яка охоплювала такі посадові групи: VII (учителі віком 19–40 років без семінарійної матури) – 161–205 зл.; VI (учителі віком 19–40 років із семінарійною матурою) –

²¹ ДАЛЮ. – Спр. 2. – Арк. 51–65 зв.

²² Народне шкільництво в Стрийській окрузі // Стрийські вісті. – 1942. – № 13. – 19 лютого. – С. 3.

²³ Вісник Українського Центрального Комітету. – 1943. – Ч. 4/42. – 1 квітня. – С. 38; Król E. C. Polityka hitlerowska... – S. 156–157. У дистрикті “Галіція” на середину 1942 р. серед 2149 учителів-поляків до V групи належали – 0, до VI – 99, до VII – 503, до VIII – 391, до IX – 700, до X – 456, до XI і XII – 0 осіб.

187–255 зл.; V (учителі віком 19–40 років із семінарійною матурою, 3-річним педстажем, з яких один рік у часи існування Польщі) – 229–315 зл.; IV (учителі віком 23 – 40 років із семінарійною матурою, 4-річним педстажем, з яких два роки за Польщі) – 285–380 зл.; III (учителі віком 25–40 років із семінарійною матурою, 5-річним педстажем, з яких три роки за Польщі) – 382–500 зл.; II (учителі віком 27–40 років з семінарійною матурою, 6-річним педстажем, з яких чотири роки за Польщі) – 540–600 зл.²⁴ Загалом запровадження німецької тарифікації дало змогу дещо вирівняти оплату праці вчителів-поляків і українців.

До нас дійшла інформація про оплату праці вчителів польських шкіл від 17 листопада 1941 р. Більшість педагогів отримували платню від 170 до 380 зл., лише Микола Байрак із Дрогобича заробляв 500 зл. Так, 170 зл. отримували 8 вчителів, а 380 зл. – 18. Найчастіше виплачувалося 200, 255, 315 зл.²⁵ На 27 березня 1943 р. серед 86 учителів польських шкіл Дрогобицької округи лише троє (Павліна Дуда-Ярославська з Рихтич, Марія Мюллер-Стельмах із Борислава та Євгенія Часковська з Майдана) належали до шкали ТО-I (V група), інші ж отримували платню за системою РВО (з них до X групи – 12, до IX – 23, до VIII – 12, до VII – 27, до VI – 9, до V – 0 осіб)²⁶. Більшість, отже, зараховувалися до X–VIII груп, що давало можливість отримувати ті ж 200–315 зл.

У той же час із 274 учителів українських народних шкіл Дрогобиччини платню за шкалою РВО отримували лише 110 (40,1 %), з них до X групи належали 9, до IX – 44, до VIII – 23, до VII – 30, до VI – 4 особи. До тарифікаційних правил ТО-I було зараховано 139 учителів, 70 % з яких мали VI і V групи. Ще 25-ти педагогам-українцям на 27 березня 1943 р. взагалі не було визначено жодної посадової класифікації (*bis jetzt keine Einstufung*)²⁷. Для порівняння, шкільні інспектори заробляли 300–500 зл., учителі німецьких шкіл – 1000 зл., а працівники шкільної адміністрації (зокрема й шкільні радники) – 2000 зл. на місяць²⁸.

У питаннях забезпечення “харчовими приділами” та земельними наділами й українські, і польські педагоги опинилися в рівних умовах, визначених окупаційною адміністрацією. Отримання “харчового приділу” вчителями, як й іншими мешканцями Дрогобиччини, почалося у грудні 1941 р. Протягом цього місяця вони за картки отримали 6 кг хліба, 800 гр цукру, 400 гр борошна, 400 гр м’яса й 80 гр кави (або замінник кави) на особу²⁹. Поступово розмір “харчових приділів” зменшувався. У березні того ж року споживчі крамниці Дрогобича за харчові картки на одну особу видали по 400 гр борошна, стільки ж цукру та м’яса, 5,6 кг хліба³⁰. Поки не маємо інформації про “харчові приділи” в наступні місяці, однак припускаємо, що вони й надалі зменшувалися. Причому не завжди за картки можна

²⁴ Вісник Українського Центрального Комітету. – 1943. – Ч. 4/42. – 1 квітня. – С. 38.

²⁵ ДАЛО. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 16–17.

²⁶ Там само. – Спр. 2. – Арк. 51–54.

²⁷ Там само. – Арк. 55 – 65зв.

²⁸ Król E. C. *Polityka hitlerowska...* – S. 156.

²⁹ Видача цукру і муки // Вільне слово. – 1941. – № 65. – 6 грудня. – С. 1.

³⁰ Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / [наук. ред. Л. Тимошенко]. – Дрогобич, 2009. – С. 197.

було отримати відповідну продукцію – її просто не було у крамницях. Відсутність молока, а також цукру, борошна, м'яса тощо ставала регулярною.

У сільській місцевості кожен учитель отримував земельний наділ, переважно з того шматка землі, що був закріплений за школою. Щоб учитель міг користуватися шкільними земельними угіддями, потрібен був дозвіл німецької Земельної інспекції. Так, чиновники шульамту в липні 1942 р. звернулися до Земельної інспекції у Дрогобичі з проханням дозволити учителям користуватися садом і полем біля шкіл. Оскільки реакції не було, у вересні 1942 р. подано повторне звернення, до якого долучено 92 прохання українських і польських учителів про наділення землею. Проте тільки незначну їх частину було прийнято до уваги³¹. На жаль, у документах рідко вказується розмір земельного наділу, що надавався вчителям-українцям та полякам. Відомо, однак, що німецьким педагогам, яких скеровували на роботу до німецьких шкіл у Брігідау, Гельсендорфі, Махлинці, Новому Селі, Корнелівці (Стрийщина) було виділено 2–3 га землі³².

Загалом, попри ці заходи, становище вчителя на окупованій німцями Дрогобиччині було вкрай важким. Особливо страждали міські вчителі, які, не маючи змоги користатися з городу, змушені були жити лише на мізерну платню та “харчові приділи”, яких не вистачало і для мінімального харчування. Продовольчу проблему погіршували величезні контингенти селян на користь німецького рейху, а також паводки восени 1941 р. і весною 1942 р. Як повідомлялося в “загальному донесенні” дрогобицького кресейшульрата Білау до уряду дистрикту від 7 травня 1942 р., рейхснімці здебільшого за гроші отримували належне продовольство, а українці і поляки змушені були “торгувати з-під поли”. У той час харчі на чорному ринку реалізовувалися приблизно за такими цінами: хліб – 17–20 зл.; 1 кг масла – 60–100 зл.; 1 кг картоплі – 6–10 зл.; 1 кг борошна – 20–25 зл.; 1 кг бобів (квасолі) – 30 зл.; 1 кг крупи – 30 зл.; яйце – 1–1,4 зл.; літр молока – 4–5 зл.³³ “Вчитель має маленький оклад, змушений через це голодувати або жебракувати. У крайньому випадку маленької зарплати вчителя вистачає для закупівлі необхідного продовольства, коли вчитель має шматок землі”, – стверджувалося в цьому ж документі. При цьому, у травні 1942 р. жоден вчитель офіційно не отримав “харчового приділу” і “був залежним від милості сільських мешканців”. “Усі мої зусилля в харчовому уряді, – пише далі керівник шульамту, – спрямовані на те, щоб надати безкоштовно вчителям харчові картки, залишилися без успіху. Коли вчитель немає добрих знайомих, родичів і близьких, то змушений голодувати. Так, керівник школи в Рихтичах [Францішек Тарговський – М. Г.] повідомив мені, що він з дружиною і 6 дітьми має ледь-ледь необхідне для життя, але так ослаблений і виснажений, що нездатний до праці. Щоденно ходить у шульамт з проханням про відпустку через хворобу і переведення до іншої округи. До цього додаю, що життєві умови вчителя у краї залишають бажати кращого”³⁴.

³¹ ДАЛО. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 87.

³² Там само. – Ф. Р-1964. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 27 зв.

³³ Там само. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 58.

³⁴ Там само. – Арк. 58–58 зв.

Значну допомогу вчителям надавали допомогіві комітети – Український і Польський. Щоправда, про діяльність Польського комітету інформації майже не збереглося. Значно більше відомостей маємо щодо українських громадських організацій, зокрема діяльність Українського учительського об'єднання праці (УУОП). Так, впродовж січня–вересня 1943 р. українські вчителі Дрогобиччини, які були членами УУОП, отримали матеріальну допомогу в розмірі 12 630 зл.³⁵

Учнівський контингент українських початкових шкіл, закономірно, був кількісно більшим, ніж польський. Протягом 1941/42 н. р. у 87 народних школах з українською мовою навчання здобувало освіту 17 496 учнів³⁶. Однак статистичні дані від 22 липня 1942 р. наводять значно менші цифри, відповідно до яких у 82-х українських школах на той час зареєстровано 13 214 дітей³⁷. Такий показник, на нашу думку, в основному зумовлювався тим, що приблизно 3 500 дітей шкільного віку з Дрогобицької округи УЦК, рятуючи від голоду, з весни 1942 р. вивіз до інших округ³⁸.

У 25 польських народних школах Дрогобиччини на початку 1941/42 н. р. навчалось 4 181 учнів³⁹. Уже в червні 1942 р. кількість учнів зросла до 4 462 осіб. Можна припустити, що ця цифра була б ще більшою, але у травні–червні 1942 р. чимало польських дітей разом із батьками виїхали в інші округи (переважно на захід) за сприяння Польського допомогівого комітету⁴⁰.

На початку 1942/43 н. р. до українських початкових шкіл пішли 17 353, до польських – 4 196 учнів. Розподіл учнів за класами демонструє табл. 2.

Таблиця 2

Кількість учнів у класах українських і польських шкіл Дрогобицької округи на початок 1942/43 н. р.

Українські школи	Клас	К-ть учнів	%	Польські школи	Клас	К-ть учнів	%
	1	4923	28,6		1	989	23,5
2	3686	21,2	2	799	19		
3	3502	20,2	3	775	18,5		
4	2712	15,5	4	699	16		
5	1714	9,8	5	527	12,5		
6	744	4,3	6	362	8,6		
7	72	0,3	7	45	1,9		
Всього	17353	100	Всього	4196	100		

Джерело: ДАЛО. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 90–91.

³⁵ Сходини УУОП в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 42. – 17 жовтня. – С. 6.

³⁶ ДАЛО. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 87.

³⁷ Там само. – Арк. 90.

³⁸ Вісник Українського Центрального Комітету. – 1942. – Ч. 7/33. – 15 липня. – С. 39.

³⁹ ДАЛО. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 87.

⁴⁰ Там само. – Арк. 91.

Як бачимо, починаючи з 4 класу кількість учнів початкових шкіл зменшується. Із 17 353 учнів українських шкіл тільки 72 (0,3 %) навчалися в 7 класі. Такий стан зумовлювала і політика окупаційної адміністрації, спрямована на обмеження відвідування шкіл учнями 5–6-х (а відтак й 7-х) класів, і важке соціально-економічне становище населення, у зв'язку з чим діти, ледь досягнувши підліткового віку, кидали школу й працювали на господарстві батьків або ж шукали ремісничу роботу, стаючи учнями ремісників та деяких профшкіл (зокрема сільськогосподарських, які мали широку мережу у краю). Наведені в таблиці дані показують, що в польських школах у 7 класі навчалось доволі мало школярів (більшість із них кидали школу після 4–5 класу). Однак, якщо в українських школах цей показник становив 0,3 % від загальної кількості учнів, то в польських – 1,9 %.

І в українських, і в польських школах значно зменшилася кількість учнів в останньому під німецькою окупацією шкільному році. Скажімо, у трьох дрогобицьких школах з українською мовою навчання, в кожній з яких у попередні роки навчалось не менше сотні учнів, на 24 квітня 1944 н. р. їх залишилося по декілька десятків (у школі № 1–40, школі № 2–25, школі № 3–30 учнів⁴¹). Чотирикласну польську школу у Стебнику, що налічувала на початку вересня 1943 р. 76 школярів, до 5 липня 1944 р. покинуло 22 учні⁴² (майже 30 %). Однак загалом чисельність учнів польських шкіл, хоч і поступалася кількості школярів українських шкіл, все ж була доволі суттєвою. Зрештою, в середньому на польську школу припадало 167 учнів, на українську – 201.

Шкільна фриквенція учнів у період німецької окупації різнилася залежно від “національної приналежності” навчального закладу та його місця розташування (місто, село, гірські та низинні райони). Найнижчий відсоток відвідування учнів спостерігався в українських школах: на кінець 1941/42 н. р. вона становила 40–60 %. Причини такої відвідуваності німецькі чиновники бачили в тому, що дітей “затримують польові роботи або [вони] допомагають пасти худобу”, а також у перевезенні Українським комітетом Дрогобиччини до інших округ кількох тисяч дітей. Натомість у польських початкових школах відвідуваність сягала 70–80 %⁴³. Значно менша за чисельністю польська громада, опинившись у вкрай несприятливих обставинах втрати власної державності, подекуди виявляла кращу мобілізаційно-організаційну здатність, ніж українська. Це, зокрема, засвідчувало більш свідоме ставлення учнів та батьків до необхідності здобуття освіти.

За цих умов періодика, особливо українська, неодноразово закликала від імені громадськості батьків та учнів щодо покращення відвідуваності шкіл. Мотивувалося це загальнонаціональною необхідністю готувати вступників до різного рівня і виду фахових шкіл. До слова, значна частина випускників народних шкіл планувала вступати саме до фахових (промислових, ремісничих, сільськогосподарських шкіл). Збереглися статистичні дані “профорієнтаційного опитування” випускників українських та польських шкіл Дрогобицької округи від початку липня 1942 р. Згідно з

⁴¹ ДАЛО. – Спр. 2. – Арк. 95–95 зв.

⁴² Там само. – Спр. 90. – Арк. 161.

⁴³ Там само. – Арк. 90–91.

ними, на 30 червня 1942 р. 1 784 учні українських народних шкіл стали випускниками. 59 керівників шкіл надіслали крейсшульрату дані щодо планів своїх випускників на здобуття подальшої освіти. Отже, здобути ремісничу професію виявили бажання 27,7 % випускників, сільськогосподарську – 64 %, вільні професії – 3,3 %, стати службовцями – 5 %. Зовсім інші прагнення демонструвала польська молодь. Із 419 випускників польських народних шкіл Дрогобицької округи (30 червня 1942 р.) намір здобути професію ремісника засвідчили 126 осіб (30 %), вільні професії – 88 (21 %), сільськогосподарські – 140 (34 %), не визначилися – 65 (15 %)⁴⁴. Отже, більшість молодих українців бачили своє майбутнє винятково в сільськогосподарській сфері. Натомість, значна частина випускників-поляків бажала стати робітниками та представниками вільних професій. Таке бачення фахових перспектив зумовлювалося традиційним укладом життя етнічних груп Галичини, що сформувався впродовж століть: більшість українців мешкали в селах, тож і пов'язували свою долю, переважно, з сільськогосподарським виробництвом, а поляки, які домінували в багатьох містах, – з промисловістю, правничою, медичною, освітньою галузями.

Матеріальне становище шкільництва залежало від підтримки держави (Генеральної губернії) та місцевих громад. Перша “опікувалася” виплатою зарплатні вчителям, другі – шкільними будівлями, інвентарем, освітленням і опаленням. Попри те, що міські та сільські управи були переважно в руках українців, фінансування шкільництва здійснювалося без національного упередження. Свідченням цього є проект бюджету Дрогобича на 1942/1943 бюджетний рік (від 1 квітня до 31 березня). Так, на 7 народних шкіл міська управа передбачила 86 270 зл.: німецька школа – 12 874, українська школа № 1 – 9 245, українська школа № 2 – 11 674, українська школа № 3 – 9 387, польська школа № 4 – 20 461, польська школа № 5 – 10 495, польська школа № 6 – 12 134 зл.⁴⁵. Загалом на утримання 3-х польських шкіл планувалося виділити 43 090 зл. – 49,9 % шкільного бюджету міста, на 3 ж українські школи – 30 306 зл. – 35,1 %. Чималі кошти (9 665 зл.) закладалися на ремонт польської № 4, яка мала найбільше шкільне приміщення серед початкових шкіл Дрогобича (16 кімнат). Цілком можливо, що будівля перебувала в незадовільному стані, бо ж ремонт “з’їдав” 47,2 % від усього бюджету школи, тоді як витрати на ремонт приміщення німецької школи сягали всього 7,8 % від коштів, передбачених для неї. Значного ремонту, очевидно, потребували й будівлі шкіл українських № 2 і 3 та польських № 5 і 6 (на ці заходи передбачалося витратити відповідно 30,9 %, 27,7 %, 22,2 %, 19,8 %). Значну статтю витрат займало опалення. Зауважимо, що дорожче місту обходилося газове опалення шкіл. Так, на опалення польської школи № 5, в якій лише чотири кімнати обігрівалися дровами, решта ж газом, становили витрати 41 % від загального бюджету школи, а в школі № 6, що цілком перебувала на газовому опаленні, сума витрат становила 45,1 % від загального бюджету школи.

В остаточно ухваленій управою Дрогобича редакції бюджету на 1942–1943 фінансовий рік, витрати на 7 народних шкіл міста зросли на 400 зл., а й становили 86 670 зл. Проте бюджет, зрештою, виконано не було, що призвело й до

⁴⁴ ДАЛО. – Спр. 90. – Арк. 90–91.

⁴⁵ Там само. – Ф. Р-1951. – Оп. 1. – Спр. 151. – Арк. 9.

недофінансування народного шкільництва. Зі звіту про виконання бюджету на 1942/1943 р. видно, що із запланованих 86 670 зл. на всі народні школи міста було витрачено всього 46 788 зл. Так, на опалення й освітлення в бюджеті зрештою заклали 29 986 зл., а витрачено дещо більше 15 845 зл., на ремонт будівель – 22 595 зл., а витрачено 15 573 зл., на соціальні виплати – 1 339 зл., а виплачено 1 249 зл.⁴⁶, на засоби навчання – 7 550 зл., а витрачено 0 зл., на додатковий інвентар – 5 100 зл., а витрачено 0 зл., на канцелярські матеріали – 3 500 зл., а витрачено 2 319 зл., на “встановлення чистоти” – 3 240 зл., а витрачено – 427 зл. тощо⁴⁷. У цих умовах і польські, і українські школи опинилися в однакому становищі, оскільки грошей бракувало навіть на німецьке шкільництво: окружний шкільний радник Дрогобиччини вже у травні 1942 р. повідомляв відділ науки і навчання уряду дистрикту про відмову штадткомісара Дрогобича (з січня 1942 р. цю посаду обіймав Шюслер) фінансово підтримати німецьку школу, мотивувавши це тим, що “місто не має для цього засобів”⁴⁸.

Отже, українське і польське народне шкільництво Дрогобиччини в роки окупації опинилося у вкрай важких умовах. З огляду на об’єктивні обставини, кількість українських шкіл, а відтак учителів та учнів була більшою, ніж польських. Проте за низкою показників польська шкільна система випереджала українську: 1) польські школи не мали проблем із заповненням вакантних посад учителів – педагогічних кадрів не бракувало, натомість в українських народних школах Дрогобицької округи хронічно не вистачало понад півсотні педагогів; 2) усі вчителі польських шкіл мали повну вчительську кваліфікацію, водночас серед українських педагогів понад 5 % взагалі не мали середньої освіти, не кажучи вже про спеціальний педагогічний вишкіл; 3) на 1 вчителя польської школи припадало в середньому 44, а на українського – 70 учнів; 4) відвідуваність учнів польських навчальних установ була в півтора рази вищою, ніж в українських. Загалом ці переваги починаються з міжвоєнної доби, тож, як бачимо, освітня політика польської влади давалася взнаки й у часи німецької окупації. Інші аспекти діяльності українського та польського шкільництва цілком залежали від заходів нацистської адміністрації, яка, як відомо, дбала не про потреби національних громад (і в освітній сфері також), а про інтереси рейху. Тож не потрібно сприймати окремі переваги українського чи польського шкільництва порівняно один з одним як доказ “національної колаборації”. Ми можемо лише говорити про толерування окупантами культурно-освітніх запитів українців (з огляду на широку діяльність УЦК) чи поляків (під час т. зв. “еластичного курсу”), але задля реалізації власної політики.

⁴⁶ ДАЛО. – Арк. 86.

⁴⁷ Там само. – Арк. 87.

⁴⁸ Там само. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 93 зв.